

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

DR DEJAN MILENKOVIĆ

**VODIČ KROZ
ZAKON O ZABRANI
DISKRIMINACIJE**

**PRIRUČNIK ZA
NASTAVNIKE**

BEOGRAD, 2010

SADRŽAJ

UVOD	3
VREDNOSTI OBRAZOVANJA I VASPITANJA I ULOGA NASTAVNIKA I ŠKOLE	7
PROFESIJA NASTAVNIKA I UNIVERZALNE VREDNOSTI	9
SISTEM OBRAZOVANJA I VASPITANJA U POZITIVNOPRAVNIM PROPISIMA SRBIJE	12

dr Dejan Milenković
Vodič kroz Zakon o zabrani diskriminacije
Priručnik za nastavnike

izdavač
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

za izdavača
Sonja Biserko

ISBN 978-86-7208-165-7
COBISS.SR-ID 175045644

Ovaj vodič je deo šireg projekta "Promovisanje antidiskriminatornog ponašanja i prakse" koji se realizuje uz podršku Fonda za otvoreno društvo

Republika Srbija je sredinom 2009. godine usvojila **Zakon o zabrani diskriminacije**. Iako je donošenje zakona bilo praćeno značajnim političkim polemikama, pa i opstrukcijom, ali i kritičkim raspravama koje su se vodile u stručnim krugovima povodom pojedinih odredaba tadašnjeg Predloga zakona, samo usvajanje zakona značajan je korak u daljem razvoju demokratije u Srbiji.

Zabrana diskriminacije jeste temelj i jedna od **osnovnih vrednosti demokratskog društva**. Koliko je ovo ljudsko pravo i savremena demokratska tekovina važna pokazuju i brojni međunarodni dokumenti koji garantuju zabranu diskriminacije. Srbija kao zemlja u tranziciji na putu je da s vremenom dostigne ove standarde. Donošenje Zakona o zabrani diskriminacije jeste jedan od značajnih koraka u tom pravcu. Najpre zato što obaveza zabrane svih oblika i vidova diskriminacije proizilazi i iz brojnih međunarodnih dokumenta koje je Republika Srbija, kao pravni sukcesor nekadašnje SFRJ, SRJ i Državne Zajednice Srbija i Crna Gora već (posredno) prethodno ratifikovala.

Zabrana diskriminacije takođe je i važno **ustavom zajamčeno ljudsko pravo**. Ustav Republike Srbije u članu 21. zabranjuje diskriminaciju iako izričito ne određuje pojam diskriminacije. I brojne druge odredbe Ustava, pre svega one koje su sadržane u Drugom delu Ustava – Ljudska i manjinska prava i slobode – neposredno ili posredno odnose se na zabranu diskriminacije.

Ne treba zaboraviti da su i pre donošenja ovog Zakona u brojnim zakonima u srpskom pravnom sistemu već bile sadržane pojedinačne, ali nažalost, često izlovane i nepotpune odredbe koje se odnose na zabranu diskriminacije. Postoje i zakoni koji su u celosti posvećeni zabrani diskriminacije ali samo određenih društvenih grupa, kao što je to slučaj sa **Zakonom o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom** iz 2006. godine.

Međutim, bilo je primetno da se kršenja zabrane diskriminacije u odnosu na različite grupe ili pojedince prema njihovom ličnom svojstvu (nacionalnim

4 manjinama, seksualoj orijentaciji, Romima, osobama sa invaliditetom, starima, deci i dr.) ne smanjuje, nego se i pojačava. Republici Srbiji je jednostavno bio neophodan sistemski krovni zakon, koji bi integrisao i povezao raznorodne i često pojedinačne izolovane i parcijalne pravne norme sadržane u drugim zakonima koje su se u praksi pokazale kao neefikasne.

Dakle, *razloge za donošenje ovog zakona* možemo tražiti i sagledati kroz tri osnovne grupe razloga: 1) poštovanje međunarodnih standarda preuzetih ratifikacijom međunarodnih ugovora, pre svega onih koji se odnose na garancije ljudskih prava i sloboda, ali i obaveza koje iz njih proizilaze; 2) poštovanje Ustavom zajamčene zabrane diskriminacije; i 3) nepostojanje integralnog sistema zaštite od diskriminacije u pravnom sistemu Republike Srbije kojim bi bili utvrđeni opšti uslovi, mere i instrumenti koji bi realno i faktički omogućili efikasnu borbu protiv diskriminacije.

Nakon usvajanja Zakona o zabrani diskriminacije, neophodan je i naredni, ništa manje značajan korak. To je njegova **realna primena** odnosno **implementacija**.

Priručnik za nastavnike treba da posluži profesionalcima koji učestvuju u procesu obrazovanja i vaspitanja boljem razumevanju ovog zakona, i tako pomogne razrešenju pojedinih kontroverzi i dilema do kojih može doći u njenoj neposrednoj primeni, odnosno implementaciji, od strane predstavnika ove društveno angažovane profesije.

Savremeni nastavnik mora dobro poznavati i pozitivnopravne propise koji se odnose na **zabranu diskriminacije**. Obrazovanje i vaspitanje podrazumevaju sistem vrednosti. Odabir sistema vrednosti u vaspitanju od ključnog je značaja, a usvajanje sistema vrednosti jeste kontinuirani proces u kojem pojedinac takve vrednosti usvaja kao sopstvena merila i kriterijume, a zatim i postupa u skladu sa njima. Zabrana diskriminacije jedna je od takvih ne samo moralnih već i pravom zaštićenih vrednosti.

Zato je i sam nastavnik kao ključni učesnik procesa obrazovanja i vaspitanja dužan da **usvoji i promoviše takve vrednosti**, te da sam postupa u skladu sa

njima. To je veoma važno sa stanovišta profesije nastavnika. Za to postoje i dva posebna razloga.

Prvi je da u svom radu i metodama obrazovanja i vaspitanja i sami **ne koriste diskriminatorske postupke i ne diskriminuju učenike**, naročito one koje „pripadaju“ različitim marginalizovanim društvenim grupama.

Drugi je da nastavnici, kao profesionalci u oblasti vaspitanja i obrazovanja, shvatajući da je zabrana diskriminacije „**univerzalna vrednost**“, i sami mogu da prepoznaju slučajeve diskriminacije kojima su izloženi učenici. Na taj način, nastavnici bi mogli da im pomognu da ostvare adekvatnu zaštitu od diskriminacije pred drugim nadležnim institucijama, s ciljem da se takvi diskriminatorski postupci prema konkretnom učeniku ili grupi učenika spreče i adekvatno kazne.

SONJA BISERKO

Vrednosti obrazovanja i vaspitanja i uloga nastavnika i škole

Obrazovanje i vaspitanje podrazumevaju svesno i celishodno usmeravanje i sprovođenje onoga što se želi postići. Zato ciljevi i zadaci vaspitanja i obrazovanja moraju da sadrže potrebe namere i želje koje nameće određeno vreme i određeno društvo. Obrazovni i vaspitni ciljevi, određuju skoro sve praktične odluke: od izbora i sadržine vaspitne i obrazovne materije i aktivnostima kako bi se njima ovladalo, do izbora sredstava koja se u tom procesu primenjuju. Vaspitanje i obrazovanje zahtevaju kontinuitet ideja, organizovanost, određeni sistem u radu, racionalnost, čiji cilj nije samo norma za postizanje **određenih svojstava ličnosti** kod učenika, već je to **zahtev i za nastavnika**, kao učesnika ovog procesa.¹

Poseban problem pri određivanju cilja obrazovanja i vaspitanja jeste izbor **sistema vrednosti**. Vrednosti su pojmovi koje najčešće impliciraju ukazuju pojedincu ili socijalnoj grupi na sredstva i ishode poželjne za ostvarivanje postavljenog cilja. Vrednosti su izbori određenih apstraktnosti ili principa koji se odnose na svrhu ili ciljeve života. Vrednosti su, zapravo, sve ono što ima smisla za život. Vrednosni pojmovi nisu rezultat procenjivanja pojedinca već zahtevi koje postavlja društvo ili određena socijalna klasa. Ostvarivanje ovih zahteva je dug i kontinuiran proces u kome kod pojedinaca dolazi do njihovog prihvatanja kao sopstvenih vrednosti i kriterijuma, a zatim i postupanja prema njima.²

Vrednosti koje uočavaju brojni teoretičari koje se odnose na obrazovanje i vaspitanje mogu se podeliti na nekoliko kategorija:

1 Uporediti: Jovan Đorđević, *Nastava i učenje u savremenoj školi*, Učit. fak. Beograd, 1997, str. 13–14.

2 Uporediti: Jovan Đorđević, *Nastava i učenje u savremenoj školi*, Učiteljski fakultet, Beograd, 1997, str. 22.

- 1) **vrednosti univerzalnog značaja**, kao što su na primer, **pravičnost, sloboda, humanost, nediskriminacija** i druge;
- 2) **vrednosti koje ukazuju na odnos prema drugim licima**, kao što su solidarnost, kooperativnost, **tolerancija** i druge;
- 3) **vrednosti usmerene na razvoj pojedinca**, kao što su integritet, stvaralaštvo, skromost, preduzimljivost; i
- 4) **vrednosti koje se odnose na društvenu zajednicu**, kao na primer, poštovanje reda i zakona, društvena angažovanost ili odgovornost.

Danas se često upotrebljava izraz „vrednosti demokratskog društva“. U procesima evropskih i svetskih integracija, „vrednosti demokratskog društva“ dobijaju univerzalnu i regionalnu dimenziju, i one se kao takve odnose i na važnu društvenu oblast obrazovanja i vaspitanja. Univerzalne vrednosti u ovom kontekstu čine pre svega prva generacija ljudskih prava – građanska i politička, koja ne samo da imaju pravno i subjektivno, već i duboko moralno značenje. U ovom kontekstu, „univerzalana vrednost“ demokratskog društva jeste i zabrana diskriminacija.

Zabrana diskriminacije ima značajan uticaj u savremenom sistemu obrazovanja i vaspitanja, kako u školi kao obrazovanoj i vaspitnoj ustanovi, tako i u radu nastavnika kao „glavnih aktera“ u ovom procesu. Nastavnik kao ključni učesnik procesa obrazovanja i vaspitanja dužan je da **prihvati zabranu diskriminacije kao univerzalnu vrednost**, te da sam postupa u skladu sa njom.

Profesija nastavnika i univerzalne vrednosti

Podučavanje je univerzalna težnja – svi to čine. Roditelji podučavaju svoju decu, poslodavci svoje osoblje, treneri svoje igrače, žene svoje muževe (i obrnuto) i naravno, **profesionalni nastavnici podučavaju svoje učenike.**³

Nastava kao sistem pedagoškog delovanja u značajnoj meri određuje sadržaj i tok **umnog razvoja učenika**. Međutim, taj razvoj je uslovljen pre svega kvalitetom nastavnikovog angažovanja koji treba da polazi od toga da se logika umnog razvoja zasniva na aktivnostima samih učenika.⁴

Lepo je videti mladu osobu koja je, zahvaljujući nastavniku, proširila svoje razumevanje sveta ili naučila različite veštine. Ali podučavanje mladih može biti frustrirajući posao praćen razočaranjima. Vrlo često i roditelji i nastavnici i oni koji rade sa mladima otkriju, na svoje zaprepašćenje, da se njihov entuzijazam da nekoga nečemu nauče ne poklapa sa željom mlade osobe da to nauči. Susreću se često i sa tvrdoglavim otporom, smanjenom pažnjom, neobjašnjivim nedostatkom motivacije a često i neprijateljstvom. Suština je, međutim, u *kvalitetu odnosa* između nastavnika i učenika. To je važnije nego ono što nastavnik predaje, kako to radi ili kome želi da prenese znanje.⁵

Međutim, uspešan nastavnik je, između ostalog, i onaj nastavnik koji uspe da u tok umnog razvoja učenika ugradi i univerzalne vrednosti. Jedna od njih je i ranije pomenuta zabrana diskriminacije. Da bi mu to pošlo za rukom, nastavnik će upotrebiti različite metode koje se koriste u obrazovanju, počev od onih čija primena manje podstiče misaone aktivnosti (npr. metoda opisivanja, pričanja, predavanja, pokazivanja) i metode koje više, neposrednije i efikasnije podstiču intelektualne aktivnosti učenika (razgovori, i druge) kada nastavnici vešto postavljenim pitanjima usmeravaju da sami učenici traže rešenja postavljenog

3 Uporediti: Tomas Gordon, *Kako biti uspešan nastavnik*, Kreativni centar, Beograd, 1998, str. 1.

4 Uporediti: Jovan Đorđević, *Nastava i učenje u savremenoj školi*, Beograd, 1997, str. 22.

5 Uporediti: *Kako biti uspešan nastavnik*, Kreativni centar, Beograd, 1998, str. 2.

problema, da otkrivaju istine, pa čak i da usvajaju univerzalne vrednosti. U tom smislu, univerzalne vrednosti ne treba posmatrati kao vrednosti koje se podstiču isključivo na časovima društvenih već i prirodnih nauka, jer se one ne vezuju toliko za obrazovni koliko za vaspitni aspekt pedagoškog rada nastavnika.

Univerzalne vrednosti, kao što je ne primer **zabrana diskriminacije**, jesu one koje se mogu upečatljivo prenositi bez obzira na to koji je predmet u pitanju jer „univerzalna vrednost“ je „iznad“ same zadate oblasti nastavnikovog stručnog predmeta. Univerzalne vrednosti su zato i osnov vaspitanja kao segmenta pedagoškog, odnosno obrazovnog i nastavnog rada.

Poznato je da se učenik u naučnoj pedagogiji uvek posmatra kao celovita ličnost koja se razvija, a istovremeno je i subjekt i objekt vaspitnog delovanja. Bilo je i ideja i teorija da je učenik samo subjekt vaspitnog delovanja, naročito u Rusiji početkom devedesetih godina XX veka, iz čega je proizlazilo da u ovom procesu nema nikakvog mešanja nastavnika u život učenika, te da je odnos učenika sa nastavnikom isključivo saradnički pa je tako učenik prepušten sam sebi. Ovaj pristup koji polazi od ideje spontanosti, stihijne socijalizacije i negativnih spoljnih uticaja ipak je pogrešan.

Vaspitanje i obrazovanje kao takvi imaju i svrhu i cilj, te su zato i zasnovani na subjektivno-objektivnom odnosu između nastavnika i učenika u vaspitno-obrazovnom procesu. **Glavni učesnik** u tom procesu jeste **sam učenik**. On je istovremeno i subjekt i objekt u procesu saznavanja, u kome se odvija veoma složena aktivnost održavanja realne stvarnosti primenom različitih metoda i postupaka. Učenik, zajedno sa nastavnikom, formira dinamičan sistem odnosa, ali u tom procesu ipak vodeću ulogu ima **nastavnik**.⁶

U celokupnom pedagoškom procesu, nastavnik istovremeno nastupa i kao subjekt i kao njegov objekt. Kao subjekt pedagoške delatnosti, nastavnik se posebno obrazuje, osposobljava za aktivno opštenje i saradnju sa učenicima, oseća se odgovornim za njihovo pripremanje, organizuje njihov život i pedagoški i psihološki utiče na njih.⁷

6 Upaređiti: Jovan Đorđević, *Nastava i učenje u savremenoj školi*, Beograd, 1997, str. 90–92.

7 Upaređiti: Jovan Đorđević, *Nastava i učenje u savremenoj školi*, Beograd, 1997, str. 91.

Zato je pravilno shvatanje univerzalnih vrednosti kod nastavnika od velikog značaja i u procesu njihovog realnog prihvatanja kod samih učenika. Može se zaključiti da u umnom razvoju učenika prihvatanje „univerzalnih vrednosti“, kao što je nediskriminacija, u značajnoj meri zavisi i od nastavnika kao subjekta pedagoške delatnosti.

Škola, kao centralna obrazovna ustanova u svakoj zemlji, stalno se menja i dograđuje. Ipak, XX vek, kao vek brojnih protivurečnosti i dilema, praćen najpre populacionom ekspanzijom, zatim, spektakularnim naučnim otkrićima, ekonomskim progresom i proširivanjem tržišta, stvaranjem univerzalnih ljudskih prava itd., bio je i vek u kome su vođena dva svetska rata, u kome je čovek otišao na Mesec, dok su u isto vreme milioni ljudi i dece gladovali. To je bio i vek kada je započelo masovno i sveopšto trovanje same planete i svega u njoj: vazduha, hrane i vode. Svet je postao veliki i moćan, ali je sam čovek kao pojedinac postajao sve sićušniji i bespomoćniji. U takvom sudaru civilizacija zatečena je i škola. Iako su u školu svi gledali kao u svog ličnog i kolektivnog spasitelja, mnogi su je često i žestoko napadali i omalovažavali: i političari koji su na vlasti i oni koji su u opoziciji, i naučnici koji su je proučavali ili projektovali, i humanisti koji su je učili ili u njoj rade, i roditelji koji od nje očekuju da im nadokandi njihove „propuštene šanse“.⁸

Protivurečnosti između zahteva društva i realnih mogućnosti škole u zadovoljavanju opštedruštvenih i individualnih potreba dovele su do velikih i dalekosežnih posledica. U svakom slučaju, moderna škola kao obrazovno-vaspitna ustanova i „nosilac“ obrazovno-vaspitnog procesa mora da obezbedi u ovom procesu i određene vrednosti, pre svega „univerzalne vrednosti“. Danas su ove „vrednosti“, između ostalih, utvrđene i pozitivnopravnim propisima u svakoj zemlji. Tačnije, one predstavljaju sastavni deo savremenih pravnih sistema demokratskih država. Zato je neophodno pogledati i pozitivnopravne propise u Srbiji koji se odnose na vaspitno-obrazovni sistem, i „osnovne vrednosti“ koje ovaj sistem promoviše.

8 Usporediti: Nedeljko Trnovac, *Pedagog u školi* (drugo izdanje), Beograd, 1996, str. 7.

Sistem obrazovanja i vaspitanja u pozitivnopravnim propisima Srbije

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja usvojen je 2009. godine.⁹ U pozitivnopravnom sistemu obrazovanja i vaspitanja, posvećena je značajna pažnja promovisanju „vrednosti“. Kao **prva „vrednost“** koja je uključena u sistem obrazovanja i vaspitanja jeste **nediskriminacija u obrazovanju**. Ova „vrednost“ odnosi se pre svega na nastavnike kao nosioce obrazovnog procesa i na škole kao obrazovne institucije. Međutim, u odnosu prema drugim vrednostima, kao što je posvećenost moralnim vrednostima, vrednostima pravde, istine, solidarnosti, posredno se odnosi i na učenike.

Sistem obrazovanja i vaspitanja mora, prema ovom zakonu, da obezbedi za svu decu, učenike i odrasle:

- 1) jednako pravo i dostupnost **obrazovanja i vaspitanja bez diskriminacije i izdvajanja po osnovu pola, socijalne, kulturne, etničke, religijske ili druge pripadnosti, mestu boravka, odnosno prebivališta, materijalnog ili zdravstvenog stanja, teškoća i smetnji u razvoju i invaliditeta, kao i po drugim osnovama;**
- 2) kvalitetno i uravnoteženo obrazovanje i vaspitanje, zasnovano na tekovinama i dostignućima savremene nauke i prilagođeno uzrasnim i ličnim obrazovnim potrebama deteta, učenika i odraslog;
- 3) obrazovanje i vaspitanje u demokratski uređenoj i socijalno odgovornoj ustanovi u kojoj se neguje otvorenost, saradnja, tolerancija, svest o kulturnoj i civilizacijskoj povezanosti u svetu, **posvećenost osnovnim moralnim vrednostima, vrednostima pravde, istine, solidarnosti, slobode, poštenja i odgovornosti**, i u kojoj je osigurano puno poštovanje prava deteta, učenika i odraslog;

⁹ *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, „Službeni glasnik RS“, br. 72/09.

- 4) usmerenost obrazovanja i vaspitanja na dete i učenika kroz raznovrsne oblike nastave, učenja i ocenjivanja kojima se izlazi u susret različitim potrebama učenika, razvija motivacija za učenje i podiže kvalitet postignuća;
- 5) jednake mogućnosti za obrazovanje i vaspitanje na svim nivoima i u svim vrstama obrazovanja i vaspitanja, u skladu sa potrebama i interesovanjima dece, učenika i odraslih, bez prepreka za promene, nastavljanje i upotpunjavanje obrazovanja i obrazovanje tokom celog života;
- 6) osposobljenost za rad učenika i odraslih, usklađenom sa savremenim zahtevima profesije za koju se pripremaju.

Sistem obrazovanja i vaspitanja svojom organizacijom i sadržajima obezbeđuje i:

- 1) efikasnu **saradnju sa porodicom, uključivanjem roditelja**, odnosno staratelja radi uspešnog ostvarivanja postavljenih ciljeva obrazovanja i vaspitanja;
- 2) raznovrsne oblike saradnje sa **lokalnom zajednicom** i širom društvenom sredinom kako bi se postigao pun sklad između individualnog i društvenog interesa u obrazovanju i vaspitanju;
- 3) efikasnost, ekonomičnost i fleksibilnost organizacije sistema radi postizanja što boljeg učinka;
- 4) otvorenost prema pedagoškim i organizacionim inovacijama.¹⁰

U ostvarivanju principa, **posebna pažnja** posvećuje se:

- 1) pravovremenom uključivanju u predškolsko vaspitanje i obrazovanje;
- 2) adekvatnoj pripremljenosti za školsko učenje i za prelazak na više nivoe obrazovanja i vaspitanja;
- 3) mogućnosti da učenici i odrasli sa izuzetnim sposobnostima (talentovani i obdareni), **bez obzira na sopstvene materijalne uslove imaju pristup**

¹⁰ Uporediti: *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, „Sl. glasnik RS“, br. 72/09, član 2.

odgovarajućim nivoima obrazovanja i ustanovama, kao i identifikaciji, praćenju i stimulisanju učenika sa izuzetnim sposobnostima, kao budućeg naučnog potencijala;

- 4) mogućnosti da deca, učenici i odrasli sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, bez obzira na sopstvene materijalne uslove, **imaju pristup svim nivoima obrazovanja u ustanovama**, a lica smeštena u ustanove socijalne zaštite, bolesna deca i učenici – ostvaruju pravo na obrazovanje za vreme smeštaja u ustanovi i tokom bolničkog i kućnog lečenja;
- 5) ostvarivanju prava na obrazovanje, **bez ugrožavanja drugih prava deteta i drugih ljudskih prava**.

Osnovni ciljevi obrazovanja i vaspitanja takođe su utvrđeni ovim zakonom. Formiranje vrednosnih stavova, uverenja i sistema vrednosti kod učenika, kao i značajni ciljevi obrazovno-vaspitnog procesa kao što su razvijanje sposobnosti za ulogu odgovornog građanina, za život u demokratski uređenom i humanom društvu zasnovanom na poštovanju ljudskih i građanskih prava, prava na različitost i brizi za druge, kao i osnovnih vrednosti pravde, istine, slobode, poštenja i lične odgovornosti, samo govore u prilog značaju ovog procesa.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, na sledeći način određuje **ciljeve**:

- 1) pun intelektualni, emocionalni, socijalni, moralni i fizički razvoj svakog deteta i učenika, u skladu sa njegovim uzrastom, razvojnim potrebama i interesovanjima;
- 2) sticanje kvalitetnih znanja i veština i **formiranje vrednosnih stavova** (u daljem tekstu: znanja, veštine i stavovi), jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, tehničke, informatičke pismenosti, neophodnih za život i rad u savremenom društvu;
- 3) razvoj stvaralačkih sposobnosti, kreativnosti, estetske percepcije i ukusa;

- 4) razvoj sposobnosti pronalaženja, analiziranja, primene i saopštavanja informacija, uz vešto i efikasno korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija;
- 5) osposobljavanje za rešavanje problema, povezivanje i primenu znanja i veština u daljem obrazovanju, profesionalnom radu i svakodnevnom životu;
- 6) razvoj motivacije za učenje, osposobljavanje za samostalno učenje, učenje i obrazovanje tokom celog života i uključivanje u međunarodne obrazovne i profesionalne procese;
- 7) razvoj svesti o sebi, samoinicijative, sposobnosti samovrednovanja i **izražavanja svog mišljenja**;
- 8) osposobljavanje za donošenje valjanih odluka o izboru daljeg obrazovanja i zanimanja, sopstvenog razvoja i budućeg života;
- 9) razvoj ključnih kompetencija potrebnih za život u savremenom društvu, osposobljavanje za rad i zanimanje stvaranjem stručnih kompetencija, u skladu sa zahtevima zanimanja, razvojem savremene nauke, ekonomije, tehnike i tehnologije;
- 10) razvoj i praktikovanje zdravih životnih stilova, svesti o važnosti sopstvenog zdravlja i bezbednosti, potrebe negovanja i razvoja fizičkih sposobnosti;
- 11) razvoj svesti o značaju održivog razvoja, zaštite i očuvanja prirode i životne sredine, ekološke etike i zaštite životinja;
- 12) razvoj sposobnosti komuniciranja, dijaloga, osećanja solidarnosti, kvalitetne i efikasne saradnje sa drugima i sposobnosti za timski rad i negovanje drugarstva i prijateljstva;
- 13) **razvijanje sposobnosti za ulogu odgovornog građanina, za život u demokratski uređenom i humanom društvu zasnovanom na poštovanju ljudskih i građanskih prava, prava na različitost i brizi za druge, kao i osnovnih vrednosti pravde, istine, slobode, poštenja i lične odgovornosti**;

- 14) **formiranje stavova, uverenja i sistema vrednosti**, razvoj ličnog i nacionalnog identiteta, razvijanje svesti i osećanja pripadnosti državi Srbiji, poštovanje i negovanje srpskog jezika i svog jezika, tradicije i kulture srpskog naroda, nacionalnih manjina i etničkih zajednica, drugih naroda, **razvijanje multikulturalizma**, poštovanje i očuvanje nacionalne i svetske kulturne baštine;
- 15) **razvoj i poštovanje rasne, nacionalne, kulturne, jezičke, verske, rodne, polne i uzrasne ravnopravnosti, tolerancije i uvažavanje različitosti.**¹¹

Kao što se može videti, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, određujući osnove pozitivnog sistema obrazovanja i vaspitanja u Srbiji kao i njegove ciljeve, značajnu pažnju poklanja i **vrednostima** koje se posredno i neposredno odnose na **zabranu diskriminacije kao univerzalne vrednosti**.

Prema ovom zakonu, opšti ishodi obrazovanja i vaspitanja rezultat su celokupnog procesa obrazovanja i vaspitanja kojim se obezbeđuje da deca, učenici i odrasli steknu znanja, veštine i vrednosne stavove koji će doprineti njihovom razvoju i uspehu, razvoju i uspehu njihovih porodica, zajednice i društva u celini.

Sistem obrazovanja i vaspitanja mora **da obezbedi sve uslove** da deca, učenici i odrasli postižu opšte ishode, odnosno budu osposobljeni da:

- 1) usvajaju i izgrađuju znanje, primenjuju i razmenjuju stečeno znanje;
- 2) nauče kako da uče i da koriste svoj um;
- 3) identifikuju i rešavaju probleme i donose odluke koristeći kritičko i kreativno mišljenje;
- 4) rade efikasno sa drugima kao članovi tima, grupe, organizacije i zajednice;
- 5) odgovorno i efikasno upravljaju sobom i svojim aktivnostima;
- 6) prikupljaju, analiziraju, organizuju i kritički procenjuju informacije;
- 7) efikasno komuniciraju koristeći se raznovrsnim verbalnim, vizuelnim i simboličkim sredstvima;

11 Upporediti: *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, „Sl. glasnik RS“, br. 72/09, član 4.

- 8) efikasno i kritički koriste nauku i tehnologiju, uz pokazivanje odgovornosti prema svom životu, životu drugih i životnoj sredini;
- 9) shvataju svet kao celinu povezanih sistema i prilikom rešavanja konkretnih problema razumeju da nisu izolovani;
- 10) pokreću i spremno prihvataju promene, preuzimaju odgovornost i imaju preduzetnički pristup i jasnu orijentaciju ka ostvarenju ciljeva i postizanju uspeha.

Ostvarivanje opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja obezbeđuje se ukupnim obrazovno-vaspitim procesom na svim nivoima obrazovanja, kroz sve oblike, načine i sadržaje rada.¹²

Zakon promovise i princip jednakosti u obrazovanju, kao i određena posebna prava nacionalnih manjina u obrazovno-vaspitim procesu.

Svako lice ima pravo na obrazovanje i vaspitanje. Građani Republike Srbije jednaki su u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje, bez obzira na pol, rasu, nacionalnu, versku i jezičku pripadnost, socijalno i kulturno poreklo, imovinsko stanje, uzrast, fizičku i psihičku konstituciju, smetnje u razvoju i invaliditet, političko opredeljenje ili drugu ličnu osobinu. Lica sa smetnjama u razvoju i sa invaliditetom imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje koje uvažava njihove obrazovne i vaspitne potrebe u redovnom sistemu obrazovanja i vaspitanja, u redovnom sistemu uz pojedinačnu, odnosno grupnu dodatnu podršku ili u posebnoj predškolskoj grupi ili školi, u skladu sa ovim i posebnim zakonom. Lica sa izuzetnim sposobnostima imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje koje uvažava njihove posebne obrazovne i vaspitne potrebe, u redovnom sistemu, u posebnim odeljenjima ili posebnoj školi, u skladu sa ovim i posebnim zakonom. Strani državljani i lica bez državljanstva imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje pod istim uslovima i na način propisan za državljane Republike Srbije.¹³

12 Uporedi: *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, „Sl. glasnik RS“, br. 72/09, član 5.

13 Uporediti: *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, „Sl. glasnik RS“ br. 72/09, član 6.

Obrazovno-vaspitni rad ostvaruje se na srpskom jeziku. Za pripadnike **nacionalne manjine** obrazovno-vaspitni rad ostvaruje se na maternjem jeziku. Izuzetno, on može da se ostvaruje i dvojezično ili na srpskom jeziku, u skladu sa posebnim zakonom. Obrazovno-vaspitni rad može da se izvodi i na stranom jeziku, odnosno dvojezično, u skladu sa ovim i posebnim zakonom. Obrazovno-vaspitni rad za lica koja koriste znakovni jezik, odnosno posebno pismo ili druga tehnička rešenja, može da se izvodi na znakovnom jeziku i pomoću sredstava tog jezika.¹⁴

Kao što se može zapaziti, savermeni pozitivnopravni obrazovno-vaspitni sistem značajnu pažnju posvećuje „vrednostima“, između ostalog i „univerzalnim vrednostima“ kao što je to **nediskriminacija**. Delatnost obrazovanja i vaspitanja obavlja ustanova (osnovna škola, srednja škola, predškolska ustanova i dr.) a u ustanovi obrazovno-vaspitni rad obavljaju: nastavnik, vaspitač i stručni saradnik.¹⁵ Znači, oni su zajedno sa ustanovom „promoteri“ sistema obrazovanja i vaspitanja, izvršioci postavljenih ciljeva obrazovno-vaspitnog procesa i ključni subjekti ishodišta i rezultata složenog procesa obrazovanja i vaspitanja. I, u tom smislu **promovisanja nediskriminacije kao „univerzalne vrednosti“**.

Zato je drugi deo ovog priručnika posvećen novom, „krovnom“ i sistemskom antidiskriminacionom zakonu, Zakonu o zabrani diskriminacije koji je usvojen 2009. godine.

14 Upporediti: *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, „Sl. glasnik RS“ br. 72/09, član 7.

15 Upporediti: *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, „Sl. glasnik RS“ br. 72/09, član 9.

